

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
İNFORMASIYA TEXNOLOGİYALARI İNSTİTUTU

**Rasim Əliquliyev
Rasim Mahmudov**

**İNFORMASIYA ASILILIĞI
PROBLEMLƏRİ VƏ ONLARLA
MÜBARİZƏ YOLLARI**

EKSPRESS-İNFORMASIYA

**İNFORMASIYA CƏMIYYƏTI
SERIYASI**

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası

**İNFORMASIYA TEXNOLOGİYALARI
İNSTITUTU**

Rasim Əliquliyev

Rasim Mahmudov

**İNFORMASIYA ASILILIĞI
PROBLEMLƏRİ VƏ ONLARLA
MÜBARİZƏ YOLLARI**

EKSPRESS-İNFORMASIYA

**İNFORMASIYA CƏMIYYƏTİ
SERİYASI**

Bakı – 2009

Əliyuliyev R.M., Mahmudov R.Ş. İnformasiya asılılığı problemləri və onlarla mübarizə yolları. Ekspres-informasiya. İnformasiya cəmiyyəti seriyası.

Bakı: "İnformasiya Texnologiyaları" nəşriyyatı, 2009, 62 səh.

Ekspres-informasiyada informasiya cəmiyyəti şəraitində xüsusi aktualıq kəsb edən informasiya asılılığı problemi araşdırılır. Addiktologiyanın yeni tədqiqat sahəsi olan informasiya asılılığının yaranma səbəbləri, xüsusiyyətləri və doğurduğu fəsadlar göstərilir. İnternet-asılılığın tibbi-psixoloji profilaktikası, uşaqların bu təhlükədən qorunması, habelə bu problemlərlə mübarizə sahəsində beynəlxalq təcrübə tədqiq edilir, yeni təklif və tövsiyələr irəli sürülür.

AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutunun Elmi Şurasının qərarı ilə çapa tövsiyə olunmuşdur.

Elmi redaktor: texnika elmləri namizədi R.Q.Ələkbərov

ISBN: 978-9952-434-13-2

© "İnformasiya Texnologiyaları" nəşriyyatı, 2009

Mündəricat:

I.	Giriş	4
II.	İnformasiya asılılığı – addiktologiyanın yeni tədqiqat sahəsi kimi	8
III.	İnformasiya asılılığının yaranma səbəbləri, xüsusiyyətləri və fəsadları	19
IV.	İnformasiya asılılığının tibbi-psixoloji profilaktikası	33
V.	Uşaqların informasiya asılılığından qorunması	36
VI.	İnformasiya asılılığı ilə mübarizə sahəsində beynəlxalq təcrübə	43
VII.	Ədəbiyyat	58

I. Giriş

Müasir cəmiyyətin simasını müəyyən edən əsas xüsusiyyətlərdən biri informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) geniş tətbiq olunması və yüksək sürətlə inkişaf etməsi nəticəsində yeni reallıqların yaranmasıdır. Belə ki, kompyuter, İnternet get-gedə insan fəaliyyətinin bütün sahələrinə daha geniş və dərin nüfuz etməyə başlayır. Bunun da nəticəsində insan fəaliyyəti, bütövlükdə, cəmiyyətin müxtəlif sferaları köklü dəyişikliklərə məruz qalır, tamamilə yeni sosial-psixoloji mühit formalaşır.

Bu yeni situasiyanın yaranmasında, xüsusilə, İnternet böyük rol oynayır. Qlobal şəbəkə istifadəçilərində bu virtual məkanla bilavasitə bağlı olan bir sıra maraqlar, məqsədlər, tələbatlar, psixoloji və sosial fəallıq formaları üzə çıxır. Müasir texnologiyalar çox mühüm əhəmiyyət kəsb edən üstünlüklərlə yanaşı, neqativ təzahürlər də yaradır. Belə təzahürlərdən biri də cəmiyyətdə informasiya bolluğunun yaranması nəticəsində baş verir. Belə bir şəraitində insanlarda informasiya ilə davranış problemləri

yarandır. O cümlədən onlarda televiziya, mobil telefon, kompyuter, İnternet aludəçiliyi yaranır, bu elektron informasiya vasitələrindən asılı vəziyyətə düşürlər.

Əslində, informasiya asılılığı problemi kompyuterin, İnternetin meydana gəlməsindən əvvəl də müşahidə olunub. Sadəcə olaraq, İKT-nin inkişafı və insan fəaliyyətinin bütün sahələrinə geniş tətbiqi, İnternetin cəmiyyət həyatının ayrılmaz hissəsinə çevrilməsi bu problemin daha qabarıq şəkil almasına və kütləviləşməsinə səbəb olub. Nəzərə almaq lazımdır ki, bəşəriyyət global informasiya cəmiyyətinə yenidən qədəm qoyur və İKT-nin, o cümlədən İnternetin rolu artmaqda davam edir. Deməli, belə bir şəraitdə informasiya asılılığı probleminin aktuallığı get-gedə daha da artacaqdır.

Bu situasiya müasir fəlsəfədə “eskapizm” (ing. *escape* – qaçmaq, uzaqlaşmaq) termini ilə ifadə olunur [1]. Filosoflar bu termin vasitəsi ilə insanların, bütövlükdə, cəmiyyətin reallıqlardan uzaqlaşaraq, illüziyalar, fantaziyalar aləminə qapılmasını göstərirlər. Eskapizm vəziyyəti informasiya cəmiyyətində aktuallaşaraq, özünü daha da qabarıq şəkildə büruzə verir. Bu da müasir İKT

vasitələrinin ayrı-ayrı insanların və bütövlükdə, cəmiyyətin həyatında mühüm rol oynaması ilə bağlıdır. Müasir cəmiyyətdə televiziya, kompyuter, İnternet, mobil telefon kimi yeni texnologiyalar insanların vaxtını “acgözlüklə udur” və əsas həyat prioritetlərinə çevrilir. Adambaşına düşən kompyuterlərin sayı artdıqca, İnternet xidmətlərinin qiymətləri ucuzlaşdıqca qlobal şəbəkə “sakinlərinin” sayı sürətlə artır.

Göründüyü kimi, informasiyadan, İnternetdən asılılıq məhz informasiya cəmiyyətinə xas olan ən aktual problemlərdən biridir. Belə ki, informasiya, kompyuter, multimedia vasitələri, İnternet məhz informasiya cəmiyyətinin əsas atributları kimi çıxış edir.

Qeyd edək ki, aqrar cəmiyyətdə əkinçilik, heyvandarlıq əsas məşğuliyyət və gəlir sahələri idi. Həmin dövrdə təbii fəlakətlərlə, yırtıcı heyvanlarla, əkin sahələrində ziyanverici həşəratlarla mübarizə məsələləri xüsusi aktuallıq kəsb edirdi. Maddi məhsulların əsas rol oynadığı sənaye cəmiyyətində ətraf mühitin mühafizəsi, əmək və texniki təhlükəsizlik kimi məsələlər ön plana çıxır.

İnformasiya cəmiyyətində isə informasiya münasibətləri, informasiya təhlükəsizliyi, informasiya ekologiyası, informasiya mədəniyyəti, İnternetin tənzimlənməsi kimi məsələlər aktualıq kəsb etməyə başlayır. Bu baxımdan, informasiya asılılığı problemləri məhz informasiya cəmiyyəti şəraitində daha da aktuallaşır.

İnformasiya ekologiyası – insanla informasiya mühiti arasındakı münasibətlərin mənfi təzahürlərini əlaqəli və kompleks şəkildə öyrənən elm sahəsidir. Deməli, informasiya asılılığı da informasiya ekologiyasının obyekt (predmeti) kimi çıxış edir [2].

İnformasiya asılılığına məruz qalanlar müxtəlif kibercinayətlərin həm obyekt, həm də subyekt kimi çıxış edirlər. Ona görə də kibercinayətkarlıqla effektiv mübarizə aparmaq üçün müvafiq xəstəliyin səbəblərini, xüsusiyyətlərini bilmək vacibdir. Müvafiq xəstəliklə mübarizə həm də kiberməkanın təhlükəsizliyinin qorunmasına xidmət edir.

İnformasiya mənbələrindən, İnternetdən asılı vəziyyətə düşməmək üçün insanın informasiya

mədəniyyətinə malik olması, informasiya ilə davranış normalarını öyrənməsi vacibdir [3]. Belə ki, insanlarda informasiya mədəniyyətinin formalaşdırılması onların informasiyadan səmərəli və məqsədyönlü istifadə etməsi üçün müvafiq bilik və vərdişlərin aşılmasını nəzərdə tutur.

II. İnformasiya asılılığı – addiktologiyanın yeni tədqiqat sahəsi kimi

İnformasiya asılılığı öz mahiyyətinə görə tibbi-psixoloji pozğunluğun bir təzahürüdür. Ona görə də bu problemin tədqiqində digər vacib istiqamət tibbi-psixoloji aspektlərlə bağlıdır. Hələlik bu istiqamətdə tədqiqatçılar daha fəaldırlar. Çünki asılılıq sindromunun tibbi-psixoloji tədqiqat predmeti kimi zəngin ənənələri vardır. Psixoloqların tədqiqat və terapevtik praktikasında ən çox müraciət edilən sahələrdən biri məhz asılılıq psixologiyasıdır. Psixologiya və tibb sahələrinin uzlaşmasından əmələ gələn bu tədqiqat obyektini elmi dildə “addiktologiya” adlanır. Bu elm sahəsinin pedaqogika və sosiologiya ilə də müəyyən əlaqəsi var [4].

“Addiksiya” termini hələ Qədim Roma dövründən məlumdur [5]. O vaxtlar həmin ifadə borclunun kreditordan asılı düşdüyü vəziyyəti xarakterizə edirdi.

XVII əsrin ortalarından etibarən isə bu termin qarşısıalınmaz vərdiş, meyl, həvəs, aludəçilik və ya rəğbət mənasında işlədilməyə başlayır.

XIX əsrdə artıq bu ifadə bağlılıq, dərin həvəs, axtarmaq, can atmaq kimi mənalar kəsb etməyə başlayır.

Yalnız XIX əsrin sonlarında bu termin narkotik vasitələrdən asılılığı ifadə edən söz kimi işlədilməyə başladı.

XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq addiksiya terminindən həmçinin alkoqolizmlə əlaqədar istifadə edilir. Həmin vaxtlar mütəxəssislər belə qənaətə gəlirlər ki, alkoqolizm daha çox “istək xəstəliyi”dir, bu problem fiziki deyil, daha çox psixoloji xarakter daşıyır.

Nəhayət, XXI əsrin başlanğıcında meydana gələn İnternet aludəçiliyi də artıq müvafiq elmi sahələrdə addiksiya termini ilə ifadə olunur. Deməli, müasir İKT vasitələrinin, xüsusilə, İnternetin meydana gəlməsi bir elmi

tədqiqat sahəsi kimi addiktologiyanın aktuallığını daha da artırıb. Başqa sözlə, addiktologiyanın tədqiqat sahəsi İnternet-asılılığın hesabına əhəmiyyətli dərəcədə genişlənilib.

İnformasiya asılılığının meydana gəlməsi tarixi də yeni deyil. Bir vaxtlar kitab, qəzet oxumağa xüsusi meyl, maraq göstərən, buna böyük vaxt vaxt sərf edən insanlar var idi. Eyni zamanda, saatlarla televizorun qarşısında vaxt keçirən, yaxud bütün gün ərzində yanında radioqəbuledici, maqnitofon gəzdirən insanlar da az deyildi.

Hələ 1795-ci ildə Almaniyada dərc edilən tibb mövzusunda aid elmi məqalədə həddindən çox kitab oxuyan insanlarda informasiya asılılığı sindromu kimi aşağıdakılar göstərilir: “soyuqdəyməyə, baş ağrısına meyillilik, görmə qabiliyyətinin zəifləməsinə, temperatur tənziminin pozulmasına, podaqraya (bədəndə maddələr mübadiləsinin pozulması nəticəsində əmələ gələn oynaq və toxuma xəstəliyinə), oynaq xəstəliyinə (artritə), astmaya, apopleksaya (beyinə qan vurması nəticəsində iflic), ciyər xəstəliklərinə, mədənin həzm etməməsinə, əsəb sisteminin

pozulmasına, miqreniyaya, epilepsiyaya, ipoxondriyaya (ruh düşkünlüyünə) və melanjoliyaya (məyusluğa) meyillilik” [6].

Həmin məqalədə qeyd olunur ki, yeməkdən sonra oxumaq olmaz, yaxud yalnız ayaq üstə oxumaq lazımdır ki, yemək rahat həzm olunsun. Həmçinin çox mütləq edən insanlara təmiz havada gəzmək, mütləq olaraq soyuq su ilə yuyunmaq tövsiyyə olunur. Məqalədə ən böyük təhlükə kimi, mütləq etməyə həddindən çox aludəçiliyin insanın sosial funksiyalarının pozulmasına səbəb olması göstərilir.

Hazırda asılı davranış formalarının dairəsini tam müəyyən etmək mümkün deyil. Asılılıq obyektlərinin siyahısı kifayət qədər genişdir: kompyuter oyunları, informasiya vasitələri (televiziya, radio, kitab, mətbu orqanlar, İnternet, mobil telefon və s.), müxtəlif növ estetik həzz alma vasitələri, iş, yemək, içki və s. Bəzi asılılıq növləri cəmiyyət tərəfindən təqdir edilir, digərləri bir müddətdən sonra şəxsiyyət üçün müəyyən problemlər yaratsa da, cəmiyyət üçün təhlükəli sayılmır, üçüncü qrupa

daxil olanlar isə həm şəxsiyyət, həm də cəmiyyət üçün təhlükəli hesab olunur.

Cəmiyyət tərəfindən təqdir olunan asılılıq növləri sırasında, ilk növbədə, informasiya asılılığını qeyd etmək olar. İnformasiya “cazibəsinə” düşən insanlar, əsasən, intellektual əməklə məşğul olan - müxtəlif elm və təhsil sahələrində çalışan şəxslərdir. Yəni bu insanların fəaliyyəti dövlətin və cəmiyyətin, bütövlükdə, bəşəriyyətin mənafeələrinə, inkişafına xidmət edir. Sadəcə, bu asılılığa məruz qalan insanlar səhhətlərinə, şəxsi gigiyenalarına fikir vermirlər. Ona görə də bu informasiya asılılığı məsələsinə dövlətin, cəmiyyətin maraqları prizmasından yanaşmaq lazımdır. Çünki bəşəriyyətin yenidən qədəm qoyduğu informasiya cəmiyyətində intellektual əməyin rolu daha da artır, bu cür fəaliyyətlə məşğul olan insanlar hər bir dövlətdə, cəmiyyətdə əsas milli sərvətə çevrilirlər. Ona görə də həmin insanların informasiya asılılığının mənfi təzahürlərindən qorunması aktualıq kəsb edir.

Həmçinin vorkaqolizm (əməyə, işləməyə aludəçilik, həddindən çox vaxt ayırma) də cəmiyyət tərəfindən təqdir

olunan asılılıq növüdür. Bu asılılıq növünün mənfi tərəfi də odur ki, insan şəxsi həyatına, ailəsinə, istirahətə vaxt ayırmır.

Müxtəlif azartlı oyunlardan, o cümlədən kompyuter oyunlarından asılılıq, televiziya, kino asılılığı və s. bu kimi addiksiya növləri cəmiyyət üçün problem yaratmasa da, ona aludə olanların özü, karyerası, ailəsi üçün neqativ hallara səbəb olur.

Dövlətin, cəmiyyətin maraqlarına xidmət etməyən, psixostimullaşdırıcı xarakter daşıyan hakerlik isə həm şəxsiyyət, həm də cəmiyyət üçün ciddi təhlükə mənbəyi olan addiktiv fəaliyyət sahəsidir.

Asılılığın inkişafını 5 mərhələyə bölmək olar [7]:

1. İnsan öz psixi vəziyyətini asanlıqla dəyişdirə bildiyi vasitə tapır;
2. İnsan çətin anlarında bu vasitələrdən istifadəyə adət edir;
3. Addiktiv davranış onun şəxsiyyətinin bir hissəsinə çevrilir və tənqiddə məruz qalır;
4. Şəxsiyyətin addiktiv hissəsi onun həyatını tamamilə əhatə etməyə başlayır;

5. Psixika pozulur və orqanizmdə neqativ bioloji proseslər baş verir.

Ümumiyyətlə, müasir addiktologiya elminin fəaliyyət dairəsi aşağıdakı sahələri əhatə edir [8]:

- Psixoloji cəhətdən asılı vəziyyətə düşən şəxsiyyətin xüsusiyyətləri;
- Asılılıq formasında (kimyəvi, oyun, yemək, informasiya və s.) olan xəstəliyin təzahürləri;
- İnternet-addiktlər üçün klinika və müalicə, psixoterapiya, sosioterapiya və reabilitasiyası;
- İnternet-addiktlərlə bağlı olan digər cəmiyyət üzvləri qarşısında duran sosial problemlər.

Ənənəvi addiksiya formalarını ümumi şəkildə aşağıdakı kimi təsnif etmək olar [7]:

- **Eyforiyaya qapadan:** narkomaniya, spirtli ickilərə aludəçilik
- **Psixostimullaşdırıcı, həyəcanlandırıcı:** ekstremal və idman fəaliyyəti; idman oyunlarına baxma; azartlı oyunlardan asılılıq; seriyalı qətlər; kleptomaniya (oğurluğa,

qarətçiliyə, soyğunçuluğa güclü həvəs);
piromaniya (odvurmaya, yanğın törətməyə
güclü həvəs).

- **Psixoloji boşluğu dolduran:** mütaliə etməyə aludəçilik; əyləncə; kolleksiya yığmaq; vorkaqolizm; televiziya və kino asılılığı.
- **Məst olma, çirkab aləminə düşmə:** psixodislentika, qallüsinogenlər (mərkəzi sinir sisteminin funksiyasının, görmə, eşitmə və digər qavrayışların pozulması, qarabasma);
- **Zahiri görünüşün və somatik vəziyyətin (bədən vəziyyətinin) dəyişməsi:** bulimiya (yeməyə qarşı olan daim xüsusi həssaslıq, diqqət, “qarınqululuq”), anorkesiya (çəkini azaltmaq barədə patoloji istək, piylənmədən dəhşətli dərəcədə qorxmaq, buna görə də yeməkdən imtina); anabolik steroidlər (onlardan həddindən çox istifadə müəyyən bədən orqanlarının funksiyasının zəifləməsinə səbəb olur).

İnternetin unikalılığı, həm də universallığı ondan ibarətdir ki, qeyd edilən ənənəvi asılılıq vasitələrinin əksəriyyətini əvəz edə bilir. Yəni İnternet hazırda olduqca geniş, zəngin, çoxşaxəli, operativ, əlyetərli və fasiləsiz informasiya mənbəyidir, həm də rəngarəng azartlı oyunlar məkanıdır. Burada ənənəvi informasiya daşıyıcılarının (kitab, qəzet, jurnal, radio, televiziya və s.) elektron versiyasını (bir çox hallarda pulsuz olaraq) əldə etmək, həm də spesifik saytlara daxil olmaq mümkündür. Həmçinin İnternetdə bir sıra ənənəvi oyunların elektron versiyası ilə yanaşı, yalnız virtual mühitə xas olan oyunlarla əylənmək imkanı var.

Yuxarıdakı təsnifatda qeyd olunan bir sıra ənənəvi asılılıq formaları – pornoqrafiyaya, idman oyunlarına baxma, azartlı oyunlardan asılılıq, oxumağa aludəçilik, əyləncə, kolleksiya yığmaq, televiziya və kino asılılığı, psixodislentika, qallüsinogenlər bütün multimedia vasitələrinin imkanlarını özündə birləşdirən İnternetdə daha qabarıq şəkildə özünü göstərir. Həmçinin somatik vəziyyətin dəyişməsi kompyuter qarşısında həddindən çox

vaxt keçirən insanlar üçün də xarakterikdir. İnternet yalnız kimyəvi və bioloji tələbatla bağlı olan ənənəvi asılılıq vasitələrini əvəz edə bilmir.

Eyni zamanda, bir sıra ənənəvi psixostimullaşdırıcı, həyəcanlandırıcı asılılıq növlərini (seriyalı qətlər; kleptomaniya (oğurluğa, qarətçiliyə, soyğunçuluğa güclü həvəs); piromaniya (odvurmaya, yanğın törətməyə güclü həvəs)) bu gün İnternetə xas olan kibercinayətkarlıq, kiberterrorçuluq fəaliyyəti "layiqincə" əvəz edə bilir.

Yalnız virtual mühitə - İnternetə xas olan asılılıq növünə bariz nümunə kimi hakerliyi göstərmək olar. Qeyd etmək lazımdır ki, bütövlükdə, hakerliyi İnternet-addiktlər kimi qiymətləndirmək olmaz. Hakerlik fəaliyyəti ictimai, dövlət, korporativ və şəxsi maraqlara xidmət edə bilər ki, burada da xoşməramlı, yaxud bədniyyətli məqsədlər güdülə bilər. Bu halda hakerliklə məşğul olan insanlar İnternet-addik kimi klassifikasiya olunmur.

Elə hallar da var ki, hakerlik fəaliyyəti yuxarıda qeyd edilən məqsədlərdən heç biri ilə əlaqəli deyil. Yəni bu zaman hakerlik psixostimullaşdırıcı xarakter daşıyır, həmin

fəaliyyəti həyata keçirən insan, sadəcə, öz psixoloji tələbatını ödəyir. Bu səbədən də həmin məqsədlə hakerliyə əl atan insanlar İnternet-addikt hesab edilir.

Mütəxəssislər təsdiq edirlər ki, ümumiyyətlə, bu fəaliyyətlə məşğul olanlar arasında psixi pozğunluq problemi olanlar üstünlük təşkil edir [11]. Belə ki, haker-addiktlər kompyuter sistemlərinin fəaliyyətinin detallarını öyrənməkdən və bu sahədə öz imkanlarını genişləndirməkdən həzz alırlar. Halbuki digər kompyuter istifadəçiləri kompyuter haqqında yalnız zəruri minimumları öyrənməklə kifayətlənirlər. Haker-addikt həmçinin proqramlaşdırma entuziastıdır. Yəni bu halda insan müvafiq istiqamətdə nəzəri işlərlə məşğul olmaqdan deyil, proqramlaşdırma prosesinin özündən həzz alır. Başqa sözlə, haker-addikt “kompyuter xəstəliyinə” tutulmuş və kənar informasiya şəbəkələrinə daxil olmaqdan patoloji ləzzət alan şəxsdir. Bu asılılıq növü bir sıra digər analoqlarından fərqli olaraq, həm şəxsiyyət, həm də cəmiyyət üçün ciddi təhlükə mənbəyidir.

III. İnformasiya asılılığının yaranma səbəbləri, xüsusiyyətləri və fəsadları

Qeyd edildiyi kimi, informasiya asılılığını aktuallaşdıran kompyuterin, İnternetin meydana gəlməsidir. Müvafiq asılılıq probleminin tibbi-psixoloji aspektlərinin araşdırılması sahəsində alim və mütəxəssislər tərəfindən artıq müəyyən nəticələr əldə edilmiş, elmi mülahizələr irəli sürülmüşdür.

Hələ İnternet geniş yayılmamışdan və populyarlıq qazanmamışdan əvvəl psixoloqlar kompyuter asılılığı haqqında danışdılar. Kompyuter asılılığı sahəsində ilk tədqiqat 1980-ci illərdə ingilis psixoloqu M.Şotqon tərəfindən aparılıb [11]. Onun gəldiyi nəticəyə görə, kompyuterdən asılı vəziyyətə düşənlər daha çox orta hesabla 30 yaşında, yüksək intellektual səviyyəyə malik olan kişilərdir. Onlar, adətən, elm və ya texnika sahəsində işləyirlər, əksəriyyəti subaydır, yaxud azuşaqlı evlilərdir. Deməli, həmin dövrlərdə bu asılılığı "texnoelita xəstəliyi" adlandırmaq olardı. Çünki o zamanlar kompyuter hələ kütləvi şəkildə yayılmamışdı, bu texniki vasitə hamı üçün

əlyətərli deyildi və yalnız çox kiçik intellektual bir qrup onunla işləmək bacarığına malik idi.

İnternet-asılılıq fenomeninin psixoloji problem kimi elmi cəhətdən öyrənilməsinə başlanması iki Amerika mütəxəssisinin – psixiatr İ.Qoldberqin və kliniki psixoloq K.Yanqın adı ilə bağlıdır.

Belə ki, 1994-cü ildə psixiatr Kimberli Yanq İnternet-asılılığı aşkar etmək məqsədilə test-sorğu tərtib edərək, onu saytda yerləşdirdi və 500-ə yaxın cavab aldı. Məlum oldu ki, sorğuya cavab verən İnternet istifadəçilərinin 5%-ə qədəri bu problemi yaşayır. İnternet-asılılığı xarakterizə edən K.Yanq göstərir ki, insanlar qlobal şəbəkədə daha çox çatdan (37%), çoxsaylı istifadəçisi olan oyunlardan (28%), telekonfranslardan (15%), elektron poçtdan (13%), saytlardan (7%), digər şəbəkə xidmətlərindən (2%) istifadə edirlər [12].

İnternet-asılılıq termini elmi leksikona 1995-ci ildə İ.Qoldberq tərəfindən daxil edilib [10]. Onun ilk dəfə zarafatla işlətdiyi bu ifadə az sonra müvafiq elmi dairələrdə ciddi termin kimi qəbul edilməyə başladı. İ.Qoldberq bu

problemi tibbi-psixoloji baxımdan deyil, şəxsiyyətin sosial statusu baxımından şərh edirdi. O, müvafiq problemin aşağıdakı əsas simptomlarını qeyd etmişdir:

- İnternetdən istifadə neqativ stres vəziyyəti və ya distress yaradır;
- İnternetdən istifadə fiziki, psixoloji, şəxslərarası, iqtisadi və sosial statusun itirilməsinə səbəb olur.

1997-1998-ci illərdə müvafiq problem üzrə tədqiqat və məsləhət-diaqnostika xidmətləri yaradıldı. 1998-1999-cü illərdə K.Yanq, D.Qrinfild və K.Surrat tərəfindən bu problemə həsr olunan ilk monoqrafiyalar yazıldı. Məhz 1998-ci ildən etibarən artıq İnternet-addiktologiya, sadəcə, kliniki istiqamət yox, əhaliyə praktiki psixoloji yardım göstərmə sahəsi kimi qəbul olunmağa başladı.

Müvafiq sahədə ən geniş miqyaslı sorğu isə (17 mindən çox respondent arasında) D.Qrinfild tərəfindən aparılıb. O, seksual, kommunikativ və istehlakçı (mal və xidmətlərin əldə edilməsi ilə bağlı) asılılığı üzərində dayanır. K.Yanq isə İnternetin kommunikativ

resurslarından asılı vəziyyətə düşənlərin konsultasiya edilməsinə önəm verir.

İnternet-asılılığın yaranmasının səbəbləri müxtəlifdir. Ən başlıca səbəb insanın təfəkkürlü varlıq olması, informasiyaya olan tələbatı ilə bağlıdır. Informasiya onun üçün daha mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Kompyuter və İnternet isə informasiyanı toplamaq, emal, analiz etmək, yadda saxlamaq və ötürmək üçün olduqca böyük imkanlara malikdir. Məhz bu özəllikləri kompyuteri, İnterneti insan üçün ən cəlbedici vasitəyə çevirib.

Digər səbəblər arasında aşağıdakıları göstərmək olar [13]:

1. *Real həyatda ünsiyyət problemlərinin olması.* İnternet asılılığına düşən insanların əksəriyyəti şəbəkəyə ünsiyyət xatirinə daxil olur. Çünki onlar üçün virtual ünsiyyət real ünsiyyətlə müqayisədə xeyli üstünlüklərə malikdir.

2. *İnternetdəki təhlükəsizlik hissi.* Keçirilən sorğuların nəticələri təsdiq edir ki, İnternetdən asılı olan insanları bu şəbəkədə daha çox onun anonimliyi, əlyeterliliyi,

təhlükəsizliyi və istifadənin asanlıığı cəlb edir.

3. *Reallıqdan uzaqlaşmaq imkanı*. Bu gün artıq İnternet şəxsiyyəti gerçək dünya ilə birbaşa təmasdan, real insan ünsiyyətindən qoruyan “bufer” reallığının bir növünə çevrilib.

4. *“İnformasiya vampirizmi”*. Belə ki, İnternet informasiyaya məhdudiyyətsiz çıxış imkanı yaradır. Bu da insanda “informasiya vampirizmi” adlanan vəziyyət yarada bilər.

Tədqiqatçılar İnternet-asılılığı müxtəlif meyarlar üzrə xarakterizə edirlər. K.Yanq aşağıdakı əlamətləri fərqləndirir [12]:

1. Tez-tez e-poçtu yoxlamaq istəyi;
2. Daim İnternetə daxil olmaq həvəsi;
3. Ətrafdakıların bu insanın İnternetdə həddindən çox vaxt keçirməsinə görə şikayətlənməsi;
4. Ətrafdakıların bu insanın İnternetə həddindən çox pul xərcləməsinə görə şikayətlənməsi;

İ.Qoldberq isə daha geniş meyarlar sistemini işləyib hazırlayıb [11]:

1. Yaxşı əylənmək məqsədi ilə İnternetdə keçirilən vaxtın həcmi hiss ediləcək dərəcədə artır.
2. Əgər insan İnternetdə keçirdiyi vaxtın müddətini artırmırsa, onda asılılıq effekti əhəmiyyətli dərəcədə azalır;
3. İstifadəçi İnternetdən imtina etməyə və ya şəbəkədə az vaxt keçirməyə cəhd göstərir.
4. İnternetdə keçirilən vaxtın dayandırılması və ya azaldılması nəticəsində istifadəçi özünü pis hiss etməyə başlayır ki, bu da müəyyən əlamətlərdə özünü göstərir. Yəni insanda emosional hərəkətlər, həyəcanlanma halları müşahidə edilir, İnternetlə bağlı fantaziyalar və arzular onu daim məşğul edir.
5. İnternetdən istifadə "imtina sindromu"ndan qaçmağa imkan verir.
6. İnternetdən, adətən, əvvəlcədən nəzərdə tutulan müddətdən çox istifadə edilir.
7. İnternetdən istifadə ilə əlaqədar mühüm sosial və peşə fəaliyyəti, həmçinin istirahət üçün vaxt azalır.
8. İnternetin yaratdığı fiziki, psixoloji, sosial, peşə problemlərini bilən insan ondan istifadə etməkdə davam edir.

Burada 1-ci və 2-ci bənd tolerantlıq kimi fenomenin meydana gəlməsini əks etdirir. Oxşar əlamətləri siqaret çəkən, spirtli içki düşkünləri və narkomanlarda da müşahidə etmək olar. Belə ki, onlar spirtli içkidən və narkotikdən ləzzət almaq üçün daim onların dozalarını artırırırlar. İnternet-asılılıq sindromunda “doza” qismində virtual dünyada olma müddətinin artırılması başa düşülməlidir.

İnsanda İnternetdə keçirilən vaxtdan imtina etmə, yaxud həmin vaxtı azaltmaq cəhdləri ilə müşahidə olunan emosional dəyişikliklər onun İnternetdən psixoloji asılılığını göstərir. Psixiatriya dilində buna “imtina sindromu” və ya “abstinent sindromu” deyilir. Lakin İnternetdən “imtina sindromu” siqaretdən, spirtli içkilərdən, narkotik maddələrdən imtina cəhdləri nəticəsində baş verən hallardan fərqlənir. Çünki siqaretdən, spirtli içkilərdən, narkotik maddələrdən imtina edərkən insanda zərərli vasitələrdən təkcə psixoloji deyil, həm də fizioloji asılılıq özünü göstərir və bu proses daha ağırlı olur. İnternet-asılılıq zamanı isə fizioloji komponent iştirak

etmir. Bu zaman istifadəçidə yalnız sosial, peşəkar və ya digər fəaliyyət funksiyası zəifləyir, yaxud tamamilə pozulur.

Aparılan müşahidələrə və tədqiqatlara əsaslanaraq, İnternet-asılılığın psixoloji və fiziki fəsadlarını aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək olar [13]:

Psixoloji fəsadları:

- Kompyuter arxasında özünü yaxşı hiss etmə və eyforiyaya qapanma;
- Kompyuterdən ayrılmağın problemə çevrilməsi;
- Kompyuter arxasında keçirilən vaxtın getdikcə artması;
- Ailəyə, yaxınlara və dostlara qarşı etinasızlıq;
- Kompyuterdən kənardə olarkən mənəvi boşluğun, depressiyanın, əsəb gərginliyinin yaranması;
- Öz fəaliyyəti haqqında işdə müdiriyyətə, evdə isə ailə üzvlərinə yalanlar uydurma;
- İş və ya təhsillə bağlı problemlərin yaranması.

Fiziki fəsadları:

- Karpal kanalı sindromu (əl əzələlərinin uzun müddət gərilməsi nəticəsində yaranan problem);
- Gözlərdə quruluğun yaranması;
- Miqren tipli baş ağrıları;
- Bel ağrıları;
- Qida rejiminin pozulması;
- Şəxsi gigiyenaya qarşı etinasızlıq;
- Yuxu rejiminin pozulması, yuxusuzluq.

Qeyd etmək lazımdır ki, heç də bütün insanlar İnternet-asılılığa məruz qalmır. Bu cür vəziyyətə xüsusi tip insanlar düşürlər [14]. İnternet özünü qiymətləndirə bilməyən, özündən narazı olan, gerçək həyatda harmonik münasibətlər qura bilməyən insanları daha çox cəlb edir. Bu tip insanlar İnternetə ehtiram, sevgi və məxsusi duyğular axtarmaq ümidi ilə müraciət edirlər. Onlar şəbəkə ünsiyyəti zamanı axtardıqlarını tapdıqda çox keçmədən İnternetdən asılı vəziyyətə düşürlər.

Tədqiqatlar göstərir ki, ayrı-ayrı sosial qruplara

münasibətdə informasiya asılılığı müxtəlif formalarda təzahür edir. Məsələn, cinsi mənsubiyyətdən asılı olan xarakterik xüsusiyyətlərə uyğun da asılılıq sindromu yaranır. Azartlı oyunlara, idman yarışlarına, kəskin süjetli filmlərə aludəçilik, əsasən, kişilər arasında müşahidə edilir. Hakerlər arasında da zərif cinsin nümayəndələrinə nadir hallarda rast gəlmək olar. Eyni zamanda, qadınlar, əsasən, virtual tanışlığa və ünsiyyətə, sevgi macərəalarına həsr olunan filmlərə, musiqiyə, moda ilə bağlı mövzulara, süjetlərə daha çox aludə olurlar. Ümumiyyətlə, aparılan tədqiqatlara görə, qadınlar İnternetin qarşısında kişilərdən 3 dəfə artıq vaxt keçirirlər [15]. Sosioloqlar bunu qadınların kişilərlə müqayisədə daha çevik psixikaya malik olmaları, yeni informasiya əldə etməyə daha çox həvəs göstərmələri və daha ünsiyyətçil olmaları ilə əlaqələndirirlər. Ona görə də zərif cinsin nümayəndələri arasında müvafiq asılılıq sindromu ilə üzləşənlər daha çoxdur.

İnformasiya və İnternet asılılığının yaranmasına insanların yaş xüsusiyyətləri də ciddi təsir göstərir. İlk

növbədə, onu qeyd etmək lazımdır ki, uşaqların psixikası kövrək olur, onlar müvafiq təsirə daha tez məruz qalırlar. Yeniyetmə və gənclər isə İnternetin əsas “sakinləridir”. Bu yaş dövrlərində insanların maraq dairəsi daha geniş olduğuna görə onların asılılığın bütün formalarına, o cümlədən informasiya asılılığına düşmə ehtimalı daha böyükdür. Orta nəsil nümayəndələrinin ailə-məişət və peşə fəaliyyəti ilə bağlı qayğıları daha çox olur. Buna görə də onların boş vaxtları az olur və əyləncə onları o qədər də cəlb etmir. Onlar arasında kompyuter və İnternetlə işləyə bilənlərin xüsusi çəkisi də yüksək deyil. Bu yaş qrupundakı insanlar arasında, sadəcə, intellektual peşə tələblərinə uyğun informasiyanın “cazibəsinə” düşmə riski böyük olur. Yaşlı nəslin nümayəndələri arasında informasiya asılılığı problemi nadir hallarda müşahidə edilə bilər. Bu insanların səhhətləri, maraq dairələri və yeni texnologiyalara münasibətləri kimi amillər buna yol vermir.

Milli, etnik xüsusiyyətlər də asılılıq sindromunun yaranmasında mühüm rol oynayır. Araşdırmaların nəticələri göstərir ki, Çin, Cənubi Koreya, Yaponiya,

Sinqapur, Malayziya kimi Şərqi Asiya ölkələrində əhali arasında İnternet-asılılıq halları dünyanın digər regionları və ölkələri ilə müqayisədə daha yüksəkdir.

2008-ci ilin məlumatına görə, Çində 2,6 milyon insan İnternet-asılılığa düşər olub ki, onların da təxminən 70%-i yeniyetmə və gənclərdir [15]. Həmçinin 2005-ci ildə aparılan tədqiqatlara görə, Cənubi Koreya əhalisinin yarısı İnternet-asılılıq problemindən əziyyət çəkir [16]. Həmin il 7 nəfər azartlı oyun həvəskarının kompyuter arxasında dünyasını dəyişməsi faktı qeydə alınıb. Qeyd edək ki, bu ölkənin 47 milyonluq əhalisinin 70%-i İnternetə çıxış imkanına malikdir.

Azartlı oyun saytlarında isə Latın Amerikas, Qafqaz və ərəb ölkələri vətəndaşlarını daha çox “görmək” olur. Bu da müvafiq region xalqlarının çılğın xarakteri ilə izah oluna bilər.

Asılılıq sindromunun formalaşmasında peşə xüsusiyyətləri də ən mühüm amillərdən biri kimi çıxış edir. Təbii ki, informasiya asılılığı, bir qayda olaraq, intellektual peşə sahibləri arasında müşahidə edilir. İnternet asılılığa

məruz qalanlar arasında da bu peşə kateqoriyasının nümayəndələri üstünlük təşkil edir. Məhz bu cür insanların maraq dairəsi, dünyagörüşü çox geniş olur. İnternetdə isə istənilən maraq dairəsinə uyğun olduqca zəngin resurslar mövcuddur. (Məsələn, qlobal şəbəkədə yalnız pişiyə, yaxud göbələyə həsr olunmuş yüzlərlə sayt tapmaq olar.) Bu baxımdan, asılılıq sindromunu “intellektual xəstəlik” kimi də xarakterizə etmək olar.

İnsanların İnternet-asılılığa “yoluxmasında” dil amili də çox mühüm rol oynayır. İnternetdə hansı dildə resurslar çoxluq təşkil edirsə, həmin dildə danışan, yaxud bu dili bilən insanların müvafiq xəstəliyə tutulma ehtimalı daha yüksəkdir. Eyni zamanda, bir neçə aparıcı dil bilən insanların da İnternet-addiktlərin sırasına düşməsi riski böyükdür. Ümumiyyətlə, müvafiq asılılığa düşər olanlar, əsasən, ingilis, alman, fransız, ispan, rus, çin və yapon dillərində olan saytlardan istifadə edənlərdir.

İnternet-asılılıq xəstəliyi daşıyıcılarının coğrafi məkan üzrə qeyri-bərabər paylanması iqtisadi amil də həlledicidir. Çünki bu xəstəliyin meydana gəlməsi ölkənin

ümumi iqtisadi inkişaf səviyyəsindən, adambaşına düşən ÜDM-in, kompyuterlərin sayından, ölkədəki informasiyalaşmanın və bütövlükdə, informasiya cəmiyyəti quruculuğunun səviyyəsindən birbaşa asılıdır. Başqa sözlə desək, rəqəmsal fərqlərin təzahürləri İnternet-asılılıq xəstəliyinin coğrafi məkan üzrə paylanması da özünü göstərir.

Həmçinin müvafiq siyasi-hüquqi mühit də İnternet-asılılığın meydana gəlməsində mühüm amillərdəndir. Yəni vətəndaşların İnternetdən istifadəsinə məhdudiyyət qoyulan, bu sahədə müxtəlif motivli senzuraların, filtrasiyaların tətbiq edildiyi Kuba və İran kimi ölkələrdə bu problem o qədər də aktual deyil. Əksinə, İnternetdən istifadə sahəsində qanunvericiliyin liberal xarakterli olduğu ölkələrdə bu problem böyük təşviş yaradır.

IV. İnformasiya asılılığının tibbi-psixoloji profilaktikası

İnformasiya asılılığının profilaktikası müxtəlif tibb sahələri mütəxəssislərinin birgə fəaliyyət göstərməsini tələb edir. Bu problemin həllində əsas rolu pasiyentin sosial reabilitasiyası oynayır ki, bu işdə də psixoloqların və psixoterapevtlərin köməyinə ehtiyac var.

Mütəxəssislərin rəyinə görə, müxtəlif növ asılılıqların müalicəsində istifadə edilən dərman preparatlarını İnternet-asılılıqdan əziyyət çəkənlərin müalicəsi üçün də tətbiq etmək olar [17]. Həmin vasitələrin əsas xüsusiyyətləri orqanizmdə maddələr mübadiləsinin pozulmasını aradan qaldırmaq və orqanizmin müxtəlif sistemləri arasında tarazlıq yaratmaqdır.

Bitkilərdən hazırlanmış məlhəmlər də İnternet-asılılığın müalicəsi üçün effektivdir. Bu cür preparatlar əsəb sistemini normallaşdırır və beyin fəaliyyətinə müsbət təsir göstərir, yuxusuzluq probleminin aradan qalxmasına kömək edir, xəstənin özünəinam hissini, sosial marağını artırır.

İnternet-asılılıqdan əziyyət çəkən insanlarda qidalanmaya qarşı etinasızlıq nəticəsində vitamin və mineralların

çatışmaması da müşahidə olunur. Ona görə də bu problemin müalicəsi zamanı həkimlər müxtəlif tərkibli vitamin-mineral komplekslərindən istifadəni məsləhət görürlər.

Bu xəstəliyin fiziki simptomlarının (görmə qabiliyyətinin zəifləməsi, karpal sindromu, gözün quruması, displey sindromu, onurğa sütunundakı problemlər və s.) aradan qaldırılması üçün, ilk növbədə, iş şəraitinin düzgün qurulması, iş və istirahət rejiminə riayət edilməsi tövsiyə olunur. Görmə qabiliyyətində problemlərin yaranmaması üçün göz gimnastikası etmək və keyfiyyətli monitorlardan istifadə vacibdir.

İnternet-asılılığın aradan qaldırılması üçün həmçinin şəxsiyyətin cəmiyyətdə sosial fəallığının artırılması da mühüm rol oynayır. Belə ki, müxtəlif ictimai birlik və hərəkatlarda iştirak, burada ayrı-ayrı insanlarla canlı ünsiyyətin qurulması İnternetin “cazibəsinin” zəifləməsinə xidmət edir. Həmçinin gündəlik həyatda yeknəsaqlıqdan qaçmaq, gəzintilərə, səyahətlərə vaxt ayırmaq da müvafiq problemdən qurtulmaq üçün mühüm vasitədir.

Təbabətdə imtina sindromunun müalicə üsulları məlumdur. İmtina sindromu narkotikdən imtina etdikdən

sonra bir neçə gün ərzində yaranır. Məsələn, heroindən imtina zamanı xəstəyə ondan daha yüngül olan metadon verirlər. Bu baxımdan, bir çox əyyaşlar, narkomanlar, siqaret çəkənlər və digər vasitələrdən asılı olan insanlar üçün İnternet daha yüngül narkotik kimidir. Əyyaş və narkomanların İnternetdəki çoxsaylı sessiyalar hesabına müvafiq zərərli vasitələrdən istifadəni azaltmaları və ya onlardan tamamilə imtina etmələri kimi hallar da mövcuddur. Bu halda, bir asılılıq digər asılılıqla əvəz edilir. Asılılığın bir çox psixoterapevtik müalicə üsulları bu metoda əsaslanır. Zərərli aludəçilik ondan daha təhlükəsiz aludəçiliklə əvəz edilir.

Bir sıra ölkələrdə İnternet-addiktlərə kömək məqsədi ilə on-layn mərkəzlər fəaliyyət göstərir. Belə mərkəzlərdən biri də müvafiq problemin ən məşhur tədqiqatçısı K.Yanq tərəfindən yaradılıb. Bu mərkəzlər pasiyentlərə virtual psixoloji dəstək xidməti göstərirlər.

V. Uşaqları informasiya asılılığından qorunması

Məlum olduğu kimi, İnternet-asılılığına məruz qalanlar, əsasən, uşaq və yeniyetmələrdir. Orta və yaşlı nəslin nümayəndələri arasında bu sindromun əlamətlərini müşahidə etmək, demək olar ki, qeyri-mümkündür. Çünki həmin nəslin nümayəndələrinin İnternetdə əylənməyə ya vaxtları olmur, ya da bu texnologiya ilə işləməyi bacarmırlar.

Microsoft şirkətinin araşdırmalarına görə, artıq dünyada İnternet istifadəçilərinin sayı 1,3 milyard nəfərə çatıb ki, onlardan da 50%-i məhz 8-15 yaş arasında olan insanlardır [18]. Əgər 90-cı illərdə yeniyetmələr, əsasən, musiqi dinləməklə və televerilişlərə baxmaqla əylənirdilərsə, artıq müvafiq yaş kateqoriyasına aid olanları kompyuter və İnternet daha çox cəlb edir. Qərbi ölkələrində müasir məktəblilərin 70%-ə qədəri öz maraqları və əyləncə vasitələri barədə sorğuya cavab verərkən İnternetin adını çəkirlər.

Uşaq və yeniyetmələrin İnternetdən asılı vəziyyətə düşmələrinin ən təhlükəli tərəflərindən biri onların cinayətkarların hədəfinə çevrilmələridir. Müəyyən İnternet saytlarında çoxlu vaxt keçirən uşaqlar cinayətkarların maraq dairəsinə düşürlər. Uşaq psixologiyasına yaxşı bələd olan həmin məkrli insanlar onları müxtəlif cəlbedici vasitələrlə ələ almağa çalışır, şirikləşdirici vədlər verirlər. Həmin vədlərinin reallaşdırılmasının isə yalnız valideynlərin bundan xəbər tutmayacağı halda mümkün olacağını uşaqlara inandırmağa çalışırlar.

Aparılan tədqiqatlara görə, dünyada İnternetdə onlayn rejimində işləyən hər dörd uşaqdan üçü hər hansı əmtəə və ya xidmətin əvəzinə özü və ailəsi haqqında informasiyanı verməyə hazırdır, beş uşaqdan biri isə hər il müxtəlif cinayətlərin qurbanına çevrilir.

İnternet-asılılığın uşaqlarda özünü göstərən neqativ təsirlərindən biri də mental xüsusiyyətlərlə bağlıdır. Müşahidələr göstərir ki, bu cür uşaqlarda vətənpərvərlik hissləri zəif olur, onlar milli-mənəvi dəyərlərə anormal

münasibət bəsləyir, kosmopolit düşüncə tərzinə malik olurlar. Bu isə, bütövlükdə, cəmiyyətin, dövlətin gələcəyi üçün bir təhlükədir. Belə uşaqların gələcəkdə hərbi xidmət keçməsində də ciddi problemlər yaranır.

Müvafiq xəstəliyə düşənlər arasında uşaq və yeniyetmələr çoxluq təşkil etdiyinə görə, bu problemin qarşısının alınmasında, ona qarşı mübarizə aparılmasında valideynlərin və müəllimlərin üzərinə xüsusi vəzifə düşür. Valideynlərin bu sahədəki vəzifələrini lazımcınca icra edə bilmələri üçün müxtəlif beynəlxalq təşkilatlar və informasiya texnologiyaları şirkətləri təlimatlar, yaddaş kitabçaları hazırlayırlar. Uşaqlarını İnternetin zərərli təsirlərindən qorumaq üçün, ilk növbədə, valideynlərin və müəllimlərin özlərini bu sahədə maarifləndirmək, onlara bu təhlükəni anlatmaq lazımdır.

Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, müxtəlif obyektiv və subyektiv səbəblərə görə heç də həmişə valideynlər uşaqlarına nəzarət edə bilmirlər. Uşaqlar günün müəyyən vaxtlarında İnternet-klubların xidmətindən istifadə etmək

imkanına malikdirlər. Bu baxımdan, müvafiq dövlət orqanlarının üzərinə də müəyyən missiya düşür. Uşaq və yeniyetmələri qeyd edilən asılılıq sindromundan qorumaq üçün İnternet-klubların üzərinə müəyyən vəzifələrin qoyulması zərurətə çevrilir. Artıq bir sıra ölkələrdə bu məsələ ilə bağlı müəyyən normalar, qaydalar yaradılaraq tətbiq edilməkdədir.

Bu problemin həlli üçün sistemli şəkildə fəaliyyət göstərməyə və hüquqi tənzimləmə vasitələri ilə yanaşı, adət-ənənələrdən, milli-mənəvi normalardan, həmçinin texniki-texnoloji imkanlardan istifadə etməyə ehtiyac var. Şəxsiyyətin (valideynlərin, uşaqların) və müəllimlərin informasiya mədəniyyətinin formalaşdırılması burada ən səmərəli vasitə kimi çıxış edə bilər.

Valideynlər, ilk növbədə, İnternetdəki təhlükələr və təhlükəsizlik qaydaları haqqında məlumatlandırılmalıdırlar. Bu məlumatlara uyğun olaraq onlar uşaqlarının İnternetdəki davranışına nəzarət etməlidirlər. Həmçinin İnternetdən istifadə edən uşaqların yaş xüsusiyyətləri də

nəzərə alınmalıdır. Çünki uşaq öz psixoloji inkişafında bir-birindən ciddi şəkildə fərqlənən müəyyən mərhələlərdən keçir. Bu məqamlar onların İnternetdəki davranışında da özünü göstərir. Valideynlərin bu barədə bilgilərinin olması onlara uşaqlarına İnternetlə davranış qaydalarına dair tövsiyələr verərkən çox vacibdir. Bir qayda olaraq, mütəxəssislər İnternetdən istifadə edən uşaqları aşağıdakı intervallar üzrə yaş xüsusiyyətlərinə bölürlər [19]: 7 yaşadək; 7-10 yaş; 10-13 yaş; 14-17 yaş.

İnformasiya texnologiyaları şirkətləri də uşaqların İnternetdəki təhlükəsizlik səviyyəsinin yüksəldilməsi üçün müxtəlif texniki vasitələr, proqram vasitələri hazırlayırlar. Həmin təhlükəsizlik vasitələri haqqında valideynlərin və müəllimlərin məlumatlandırılması da vacibdir.

Uşaqların asudə vaxtlarının xüsusilə çox olduğu yay tətili dövründə daha çox kompyuter qarşısında olurlar. Yəni bu, onların kompyuter oyunlarından, İnternetdən asılı vəziyyətə düşmə riskinin yüksək olduğu dövrdür. Onların bu riskdən qorunmaları, həmin vaxtdan, kompyuter və

İnternetdən səmərəli istifadə etmələrinin təşkili də aktual məsələdir.

Sovetlər Birliyi zamanı yay tətili dövründə uşaqların istirahətinin səmərəli təşkili məqsədilə turizm bölgələrində tərbiyəçi-müəllimlərin nəzarəti altında pioner düşərgələri fəaliyyət göstərirdi. İndi həmin müsbət təcrübədən istifadə edərək İnternet-düşərgələr təşkil etmək olar. İnternet-düşərgələrdə uşaqların kompyuter və İnternetdən düzgün, təhlükəsiz və səmərəli şəkildə istifadəsi təşkil edilə bilər ki, bu da məktəblilərdə ümumi dünyagörüşünün artmasına, informasiya mədəniyyətinin formalaşmasına, onların yeni informasiya texnologiyalarını mənimsəmələrinə, bütövlükdə, layiqli şəxsiyyət, vətəndaş kimi yetişməsinə kömək edə bilər. Eyni zamanda, bu düşərgələrdə müxtəlif idman yarışlarının, təbiət guşələrinə ekskursiyaların təşkili, fiziki əmək bacarıqlarının öyrədilməsi uşaqlarda real məkanla virtual məkan arasında düzgün balans yaratmaq vərdişlərini aşılamağa xidmət edə bilər. Bu isə uşaqların gələcəkdə düzgün həyat tərzini qurmalarına, təkcə virtual

məkana bağlanmamalarına, real həyatın dəyərini anlamağa və zəruri şərtlərinə əməl etmələrinə kömək göstərir.

Bu problemləri aradan qaldırmaq üçün uşaqlarda qeyd edilən neqativ psixologiyanı formalaşdıran kontentlərə alternativ olaraq onların düzgün tərbiyə edilməsinə, milli-mənəvi dəyərlərin, vətənə məhəbbət, dövlətə sədaqət hisslərinin aşılmasına xidmət edən İnternet resurslarının yaradılması da vacibdir. Bu cür faydalı və cəlbedici kontentlər, həmçinin valideyn və müəllim nəzarəti olarsa, uşaqların ziyanlı kontentlərə daxil olmalarının qarşısı alınabilir.

VI. İnformasiya asılılığı ilə mübarizə sahəsində beynəlxalq təcrübə

İnternet-asılılıq problemi qlobal miqyasda böyük təşviş yaratdığına görə bu məsələ müvafiq beynəlxalq təşkilatların diqqət mərkəzindədir.

2005-ci ildə keçirilən İnformasiya cəmiyyətinə dair Tunis Sammitinin yekun sənədlərində uşaq və gənclərin kiber-təhlükələrdən müdafiəsinin zəruriliyi qeyd edilir [20].

İstifadəçilərin, xüsusilə, uşaqların İnternetin zərərli təsirlərindən qorunması problemi hazırda BMT qurumlarının qarşısında duran ən mühüm məsələlər sırasındadır. 2008-ci ilin noyabr ayının 13-də Beynəlxalq Telekommunikasiya İttifaqı (BTİ) bu məsələ ilə bağlı yeni təşəbbüs irəli sürüb [21]. “Kiberməkanda uşaqların müdafiəsi” (*Child Online Protection – COP*) adlanan bu təşəbbüs kiber-məkanda uşaqlar üçün təhlükəsiz və etibarlı şəraitin yaradılması məqsədi ilə beynəlxalq ictimaiyyətin bütün sferalarından olan tərəfdaşların bir araya gəlmələrini nəzərdə tutur. BTİ bu təşəbbüsün reallaşdırılması ilə

əlaqədar BMT-nin müxtəlif qurumları - YUNESKO, Cinayət və Məhkəmə Məsələləri üzrə Regionlararası Elmi-Tədqiqat İnstitutu (YUNIKRI), Tərkislah Problemləri üzrə Tədqiqat İnstitutu (YUNIDIR) kimi təşkilatlarla əməkdaşlıq edir.

BMT qurumları ilə yanaşı, bir sıra digər nüfuzlu təşkilatlar da - İnterpol, Radioelektron Mübarizə üzrə İşçi Qrupu (*eWWG*), Şəbəkə və İnformasiya Təhlükəsizliyi Məsələləri üzrə Avropa Agentliyi (*ENISA*), Avropa Radioyayım İttifaqı (*EPC*), GSM Assosiasiyası, İtkin Düşən və İstismara Məruz Qalan Uşaqlara Yardım Mərkəzi (*CMES*), *Intel*, *Microsoft*, *Telecom İtalia* və s. bu təşəbbüsü dəstəkləyirlər.

İnternet-asılılıq probleminin ciddi fəsadlarının qeydə alındığı ölkələrdə bu təhlükənin qarşısını almaq üçün müxtəlif proqramlar qəbul edilir, layihələr həyata keçirilir, hüquqi mexanizmlər işlənib hazırlanır.

Xüsusilə, Çində İnternet-asılılıq narkomaniya kimi ciddi problemə çevrilib. Son illər ölkədə yeniyetmələr tərəfindən törədilən cinayətlərin təxminən 80%-i İnternetlə əlaqədardır [22]. Hətta bir yeniyetmə növbəti dəfə İnternet-

kafeyə getməsi üçün ona pul verməkdən imtina edən valideynlərinə fiziki güc tətbiq edib, nəticədə anası ölüb, atası isə ciddi bədən xəsarətləri alıb.

Problemin ciddiliyini nəzərə alan Çin hökuməti 2007-ci ildə İnternet-asılılığın profilaktikası üzrə milli proqram qəbul edib [23]. Bu proqram əsasında müvafiq qanun qəbul edilib, yeniyetmə və gənclərin İnternet-kafelərə, bar və diskotekalara daxil olması qadağan olunub. Həmçinin Çin parlamenti müvafiq əhali təbəqələri arasında İnternet-asılılıq sindromunun inkişafının qarşısını almaq məqsədi ilə tədqiqatların aparılmasını və texnologiyaların işlənməsini təşviq edən qərar qəbul edib.

Artıq Çində İnternet-asılılıq rəsmən kliniki xəstəlik kimi tanınır. Bu ölkədə müvafiq xəstəliklə bağlı diaqnostik meyarlar və müalicə üçün tövsiyyələr hazırlanıb. Psixoloji klinikaların üzərinə isə həmin xəstəliyin daşıyıcısı olan pasiyentlərə yardım etmək vəzifəsi qoyulub. Xəstəliyin müəyyən edilməsi və onun diaqnostik meyarları Pekinin Mərkəzi Hərbi Hospitalı tərəfindən 1300 “problemlı” İnternet istifadəçilərinin materialları əsasında hazırlanıb [22].

Finlandiyada da İnternet-asılılıq rəsmən ciddi xəstəlik kimi tanınır. Bu ölkənin Müdafiə Nazirliyi həmin xəstəlikdən əziyyət çəkənləri hərbi xidmətə çağırmaq haqqında qərar qəbul edib [23]. Belə bir qərarın qəbul edilməsinə səbəb kimi mütəxəssislər aşkar ediblər ki, öz kompyuterləri ilə vidalaşmağa məcbur olan belə gənclər üçün bu ayrılıq dövrü olduqca çətin keçir. Müvafiq xəstəlik aşkar edilən gənclərə 3 il müddətinə möhlət verilir ki, müalicə prosesini keçsinlər.

ABŞ-da da İnternet-asılılıq problemi ciddi narahatlıq doğurur. Stenford Tibb Məktəbinin mütəxəssisləri tərəfindən aparılan araşdırmaların nəticələrinə görə, ölkə sakinlərinin əhəmiyyətli bir hissəsi (13,7%-i) bu problemdən əziyyət çəkir [24]. Hələ 1996-cı ildə bu ölkədə ictimai əxlaqı və təhlükəsizliyi qorumaq məqsədilə “Kommunikasiyaların ləyaqətliliyi haqqında” akt qəbul olunmuşdu. Bu qanunda uşaqların pornoqrafik məzmunlu informasiyalara çıxışının bağlanması və bu qadağanı pozanlara qarşı ciddi sanksiyalar nəzərdə tutulurdu. Lakin ölkənin federal məhkəməsi uşaqların İnternetin zərərli

təsirindən qorunması haqqında qanunun qeyri-konstitusion olduğunu elan etdi.

Ümumiyyətlə, son illər bu ölkədə uşaqları arzuolunmaz İnternet resurslarından qorumağın zəruri olub-olmaması barədə ciddi mübahisələr gedir. 2001-ci ildə ABŞ-da qəbul olunan yeni qanun – “İnternetdə uşaqların müdafiəsi haqqında” akt da kəskin və uzunmüddətli diskussiyalara səbəb oldu [25]. Bu qanun çərçivəsində İnternetdən istifadə edən təhsil müəssisələri üçün məktəblərdə və kitabxanalarda İKT-nin inkişafı və dəstəklənməsi məqsədilə dövlət yardımı müəyyən edilir. Lakin bu yardımları almaq üçün təhsil müəssisələri məzmunu uşaqlar üçün yolverilməz sayılan saytlara girişi qapadan kompyuter proqramlarını tətbiq etməlidirlər.

2007-ci ildə ABŞ Konqresi İnternetdə uşaq pornoqrafiyasına qarşı mübarizə məqsədilə növbəti qanun qəbul edib. Bu qanuna əsasən, ABŞ-da *WiFi* –a ictimai çıxış nöqtələrinin sahibi bu şəbəkə üzrə yayılan və birmənalı olaraq uşaq pornoqrafiyası kimi təsnif edilən istənilən qeyri-leqal görüntü – istər fotoqrafiya, istərsə də

rəsm, yaxud cizgi filmi haqqında məlumat verməlidir. Bu qanunu pozanları 300 min dollar məbləğində cərimə gözləyir [26].

2008-ci ildə bu ölkədə İnternetdə pornoqrafiya ilə mübarizəni nəzərdə tutan daha bir qanun layihəsi müzakirəyə təqdim edilib. Bu sənədin hazırlanmasının məqsədi *Wi-Fi* naqilsiz şəbəkə operatorlarının üzərinə müvafiq şəbəkələrə qoşulan istifadəçilərin yaş həddini yoxlamaq vəzifəsi qoymaqdır. Bu, yetkinlik yaşına çatmayanların İnternetə çıxışını qapatmağa və uşaqları “böyüklər üçün olan” materiallardan qorumağa imkan verir. Yaş məhdudiyyətini tətbiq etməyən naqilsiz ictimai çıxış nöqtələrinin sahiblərinin cərimələnməsi nəzərdə tutulur [27].

2008-ci ildə aparılan araşdırmalara görə, 82 milyon əhalisi olan Almaniyada təxminən 2 milyon nəfərə yaxın insan İnternet-asılılıq xəstəliyinə tutulub [28]. Qumboldt adına Berlin Universitetinin mütəxəssisləri 10 min nəfərin iştirakı ilə apardıqları tədqiqatın nəticələrinə uyğun olaraq İnternet-asılılıq nəzəriyyəsini və bu xəstəliyin müalicə üsullarını işləyib hazırlayıblar [29].

Almaniyada İnternet-asılılıq probleminin qarşısını almaq üçün qanunvericilik səviyyəsində də tədbirlər görülür. Ölkədə bu xəstəliyin əsas mənbələrindən biri olan on-layn qumar biznesinin qadağan olunması haqqında qanun qəbul olunub [30]. Bu qanunda hakimiyyət orqanlarına qumar biznesi ilə məşğul olan saytlara çıxışı bağlamaq, bu və digər maliyyə qurumlarında bu məqsədlə həyata keçirilən əməliyyatları dayandırmaq hüququ verilir. Bundan başqa, bu biznesin istənilən növünün reklamı qadağan olunub. Almaniya hökumətinin bu qərarı Avropa Komissiyasında narahatçılıq yaratmış, qanunun tələblərinin həddən artıq sərt olduğu qeyd olunmuşdur. Bu iradlara baxmayaraq, müvafiq qanun 1 yanvar 2008-ci il tarixindən tətbiq olunur.

Almaniyada İnternet vasitəsi ilə pornoqrafik materialların yayılması da cinayət əməli kimi 3 aydan 5 ilə, həmin materialların kompyuterin yaddaşında saxlanması isə cərimə və ya 1 il müddətinə azadlıqdan məhrumetmə ilə cəzalandırılır. Hələ 2004-cü ilin sentyabr ayında bu ölkədə polis İnterpol ilə birgə əməliyyat keçirərək ən azı 166

ölkədə fəaliyyət göstərən və uşaq pornoqrafiyasına dair materialların yayılması ilə məşğul olan 1000 İnternet istifadəçisini aşkarlamışdır. Bu əməliyyatın nəticəsində 5 ölkədə, o cümlədən təkə Böyük Britaniyada 22 cinayət işi qaldırılmışdır [31].

Böyük Britaniyada da İnternet-asılılıqdan əziyyət çəkənlərin sayı kritik həddə çatıb. 2008-ci ildə *Yougov* şirkətinin 2 min nəfərdən çox ölkə sakini arasında apardığı araşdırmanın nəticələrinə görə, bu insanların yalnız 24%-i gündəlik həyatda İnternetsiz özlərini yaxşı hiss edir [30]. Ölkə əhalisinin 47%-i hesab edir ki, İnternet onların həyatında dindən daha vacib rol oynayır. Rəyi soruşulanların 54%-i üçün isə İnternet rabitəsinin kəsilməsi təbii qaz və elektrik enerjisinin verilişinin dayandırılmasından daha böyük fəlakətdir.

Bu səbəbdən Böyük Britaniyada müvafiq dövlət orqanları da İnternet-asılılığın qarşısının alınması məsələsinə xüsusi diqqət yetirirlər. Ölkənin daxili işlər nazirliyi mütəmadi olaraq valideynlərə müraciət edir ki,

əgər uşaqlar əxlaqsız saytlara daxil olarsa, onda həmin kontentlər haqqında polisə məlumat versinlər. Britaniya polisi, eyni zamanda, çatların monitorinqini də həyata keçirir, müvafiq “qara siyahıları” tərtib edərək, provayderlərə təqdim edir. Bəzi İnternet provayderlərlər də bu istiqamətdə fəallıq nümayiş etdirərək, onların serverlərində yerləşdirilmiş kontentlərin məzmununa nəzarəti öz üzərlərinə götürür və ziyanlı kontentləri ləğv edirlər. Qeyd etmək lazımdır ki, Böyük Britaniyanın bu təşəbbüsü Avropa Birliyi tərəfindən bəyənilmiş və digər üzv ölkələrə də tövsiyyə olunmuşdur [32].

Rusiyada isə, 2008-ci ilin rəsmi məlumatına görə, əhalinin 4%-i İnternet-asılılıqdan əziyyət çəkir [33]. Mütəxəssislərin araşdırmalarına görə, müvafiq risk qrupunun sayı hər il 25-30% artır. Qeyd edək ki, Rusiyada əhalinin 27%-i İnternet istifadəçisidir. Bu ölkədə insanları asılılığa cəlb edən saytlarla mübarizə məqsədi ilə daxili işlər nazirliyi saytların psixolinqvistik ekspertizasının aparılmasını təklif edib. Təkcə 2007-ci ildə Rusiyada ziyanlı kontentlər yerləşdirən 37 İnternet resursu bağlanıb [34].

Belarusda da 2005-ci ildən etibarən kompyuter əyləncə bazarına senzura tətbiq edilməyə başlanıb. Xüsusi bölmələr kompyuter oyunlarının siyasi və əxlaq tələblərinə uyğunluğunu yoxlayırlar [35].

Avropa Birliyinə üzv ölkələrdə isə terrorla mübarizə məqsədi ilə provayderlər tərəfindən İnternet istifadəçilərinin loq-fayllarının 18 ay saxlanması tələb olunur [36]. Bu loq-fayllardan fərdlərin İnternet-asılılığını müəyyən etmək üçün istifadə oluna bilər.

Belə ki, İnternet-asılılığın elə növləri var ki, cəmiyyət üçün ciddi təhlükə mənbəyi, yəni kibercinayətkarlıq əlamətləri sayılır. Bu cür hallarla səmərəli mübarizə aparmaq üçün ənənəvi cinayət-axtarış metodlarına müraciət etmək məqsədəuyğundur. Yəni bəzən bir cinayətkarı aşkarlamaqla böyük bir mütəşəkkil cinayətkar dəstəni ifşa etmək mümkün olur. İnternetdə və ya kiberməkanda da bu analogiyadan istifadə etmək məqsədəuyğundur. Yəni bir nəfər İnternet-addikti müəyyən etməklə onun çat, bloq, elektron poçt vasitəsilə təmasda olduğu şəxslərin də belə bir neqativ vəziyyətdə

olduğunu üzə çıxarmaq mümkündür. Başqa sözlə, kibercinayətkarlıqla məşğul olan İnternet-addiktlər ümumi maraq dairələrinə uyğun olaraq müəyyən sosial şəbəkələrdə birləşirlər. Ona görə də müvafiq maraq dairələrinin – sosial şəbəkələrin aşkarlanması kiberməkandakı təhlükələrlə mübarizə sahəsində mühüm amil kimi nəzərə alınmalıdır. Yəni İnternet istifadəçilərinin loq-faylları əsasında onların arasındakı münasibətlərin modelləşdirilməsi, sosial şəbəkələrin qurulması, onların psixoloji vəziyyətlərinin aşkarlanması və diaqnostikası (istifadəçilərin kimlərlə ünsiyyət qurmaları, hansı növ məlumatları qəbul etmələri, bir-birləri ilə hansı mövzularda söhbət etmələri və s.) həyata keçirilə bilər.

İnternetin təhlükəsizliyini təmin etmək, istifadəçiləri onun zərərli təsirlərindən qorumaq və geniş ictimaiyyətin diqqətini bu məsələyə yönəltmək məqsədilə milli, regional və beynəlxalq səviyyələrdə müxtəlif ictimai tədbirlər də keçirilir.

O cümlədən *Computer Security Day* şirkətinin təşəbbüsü ilə 1988-ci ildən etibarən hər il 30 noyabr tarixi

Beynəlxalq Kompyuter Təhlükəsizliyi Günü kimi xatırlanır [37]. Həmin gün köhnə parolların dəyişdirilməsi, virusların təmizlənməsi, verilənlərin arxivləşdirilməsi, lazımsız informasiyanın silinməsi və s. bu kimi işlərin görülməsi adət halını alıb.

2002-ci ildə isə İngiltərənin *DoBe.org* on-layn qeyri-kommersiya layihəsinin təşkilatçıları hər ilin yanvar ayının son bazar gününün “Beynəlxalq İnternetsiz Gün” kimi qeyd edilməsi təşəbbüsünü irəli sürüblər [38]. Həmin təşəbbüsü dəstəkləyən İnternet istifadəçiləri hər ilin müvafiq günündə kompyuter monitorları qarşısında oturmaqdan imtina edir, gəzintiyə çıxır, dostları ilə görüşür və ya qohumlarına baş çəkirlər.

Həmçinin Avropa Birliyi Komissiyasının təşəbbüsü ilə 2004-cü ildən başlayaraq müvafiq ölkələrdə hər il fevralın 5-i “Beynəlxalq təhlükəsiz İnternet günü” kimi qeyd olunur. Həmin günü qeyd edənlər İnternet üzrə fəaliyyətin yekunlarını və global şəbəkənin zərərli təsirlərinə qarşı mübarizə tədbirlərini müzakirə edirlər [39].

Bundan başqa, Avropa Parlamenti tərəfindən 2005-2008-ci illər üçün “Təhlükəsiz İnternet” Proqramı həyata

keçirilib. 2008-ci ildə bu proqramın müddəti 2013-cü ilə kimi uzadılıb. Proqramın növbəti 5 illik icra müddəti üçün 55 milyon avro ayrılıb ki, bu vəsait də qanunsuz kontentlərə və ayrı-ayrı istifadəçilərin zərərli davranışlarına qarşı mübarizə aparmaq, əhalini bu təhlükələr barədə məlumatlandırmaq, tədqiqat məqsədi ilə “bilik bazasını” yaratmaq kimi məqsədlərə xərclənəcək [40].

İnformasiya texnologiyaları sahəsində dünyanın lider şirkətlərindən olan *Intel* hər həftənin cümə gününü “e-mailsiz rabitə günü” elan edib [41]. Həmin günlər şirkət əməkdaşları elektron poçt xidmətlərindən imtina edərək, ənənəvi qaydada işləyirlər. Bu kampaniyanın keçirilməsində məqsəd işçilərin İnternet aludəçiliyinin qarşısını almaqdır.

Artıq məhkəmə praktikasında da İnternet-asılılığın psixoloji xəstəlik kimi tanınması hallarına rast gəlinir. Məsələn, məşhur amerikalı haker Kevin Mitnik ilk dəfə mühakimə olunarkən, müttəhimin müdafiəsi onun İnternetdən asılılığının xəstəlik kimi tanınması üzərində qurulmuşdu. Nəticədə həmin diaqnoz yüngülləşdirici hal kimi qəbul olundu və haker uzun müddətə azadlıqdan

məhrumetmə cəzası və ciddi cərimə məbləği (müvafiq olaraq 20 il və 750 000 ABŞ dolları) əvəzinə 3 ay müddətində İnternet-asılılıqdan müalicə olundu və 1 il müddətinə şərti azadlıqdan məhrumetmə cəzası aldı [11].

***

Son olaraq qeyd etmək lazımdır ki, İKT-nin sürətli inkişafına əsaslanan qlobal informasiya cəmiyyətinin formalaşması və dərinləşməsi qaçılmaz, qarşısızalmaz prosesdir. Çünki informasiya cəmiyyətinin formalaşması bəşəriyyətin inkişafına, əsrlərdən bəri yığılıb qalan ən müxtəlif problemlərin aradan qaldırılmasına, insanların həyat şəraitinin əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırılmasına xidmət edir. Bu cəmiyyətdə informasiya ən mühüm fenomenə, ən dəyərli əmtəəyə çevrilir. Ona görə də bu qlobal cəmiyyətin əsas problemləri də məhz informasiya ilə əlaqədar meydana çıxan neqativ təzahürlərdən ibarət olacaq. Deməli, informasiya asılılığı probleminin aktuallaşması da təbii bir prosesdir. Sadəcə, bu problemin qarşısının alınması üçün effektiv tədbirlər həyata keçirmək, onunla mübarizə üsullarını daim təkmilləşdirmək lazımdır.

VII. İstifadə edilən ədəbiyyat:

1. Греков М.А. Феномен эскапизма в медианасыщенном обществе. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук, // www.omgri.ru
2. Алгулиев Р. М. Назирова С. Х. Проблемы информационной экологии и пути их решений // Известия Азербайджанского Национального Аэрокосмического Агентства, 2008, N- Том 11, 3, с. 48-55
3. Əliquliyev R. M. Mahmudova R. Ş. İnformasiya mədəniyyəti: mahiyyəti və formalaşdırılması problemləri və həlli yolları // Bakı Universitetinin Xəbərləri. Sosial-siyasi elmlər seriyası, 2008, N- 1, s. 137-145
4. Старшенбаум Г.В. Аддиктология: психология и психотерапия зависимостей. -М.: Когито-Центр, 2006, 367 с.
5. Даренский И.Д. Аддиктология как научная дисциплина и область практической деятельности, // www.kastrubin.ru
6. Руденстайн Н. Интернет изменяет характер высшего образования, // www.usinfo.state.gov
7. Руководство по аддиктологии. Под редакцией

- Менделевича В.Д. СПб: Речь, 2007, 768 с.
8. Котляров А.В. Другие наркотики, или Номо Addictus: Человек зависимый. М: Психотерапия, 2006, 480 с.
  9. Хашба Б.Г., Филичева К.А.. Интернет-зависимость. //www.sensusego.ru
  10. Войскунский А.Е. Актуальные проблемы зависимости от Интернета. // Психологический журнал, №1, 2004
  11. Егоров А.Ю. Нехимические зависимости. СПб: Речь, 2007, 190 с.
  12. Бурова. В.А. Социально-психологические аспекты Интернет-зависимости // www.user.lvz.ru
  13. Кузнецова Ю.М., Чудова Н.В. Психология жителей Интернета // Москва: Издательство ЛКИ, 2008, 224 с.
  14. Краснова С.В. и др. Как справиться с компьютерной зависимостью // М: Эксмо, 2008, 224 с.
  15. www.news.tut.by
  16. www.content-filtering.ru
  17. Касапчук А. Лечение компьютерной зависимости // www.tiensmed.ru
  18. www.microsoft.com

19. Егоров А.Ю., Игумнов С.А. Расстройства поведения у подростков // СПб: Речь, 2005, 436 с.
20. www.tiensmed.ru
21. www.itu.in
22. www.news.tut.by
23. www.net.compulenta.ru
24. www.alcogolu-net.ru
25. www.content-filtering.ru
26. www.ru.mykinda.com
27. www.securitylab.ru
28. www.newslevel.ru
29. www.kleo.ru
30. www.net.compulenta.ru
31. Регулирование Интернета в странах Евросоюза // www.content-filtering.ru
32. www.securitylab.ru
33. www.otherside.com
34. www.webmilk.ru
35. www.interface.ru
36. www.eulaw.edu.ru
37. www.rjevka.com
38. www.3dnews.ru
39. www.narkotiki.ru
40. www.health.unian.net
41. www.intel.com

Alguliev R.M, Mahmudov R.Sh. Problems of information addiction and ways of struggle against them. Express – information. Series of Information Society
Baku: “Information Technologies” printed house, 2009, 62 p.

There are investigated the problems of information addiction in the express information that have a special importance in the sphere of Information Society. Appearance reasons, features and merged effects of Information addiction - new investigation field of addictology, are shown. The international experience in the areas of medical-psychological prophylactics of Internet addiction, in protection of children from this danger and also in-juridical struggle against the given problem are investigated, new offers and recommendations are suggested.

Алгулиев Р.М., Махмудов Р.Ш. Проблемы Интернет-зависимости и пути борьбы с ними. Экспресс-информация. Серия «Информационное общество».
Баку: издательство «Информационные технологии», 2009., 62 стр.

В экспресс-информации анализируются проблемы информационной зависимости, имеющей особую актуальность в условиях информационного общества. Указываются причины возникновения, особенности и негативные последствия информационной зависимости, являющейся новой областью исследования аддиктологии. Исследуется международный опыт в областях медико-психологической профилактики Интернет-зависимости, защиты детей от этой опасности, а также правовой борьбы с данными проблемами, выдвигаются новые предложения и рекомендации

**Rasim
Məhəmməd oğlu
Əliquliyev**

AMEA İnformasiya Texnologiyaları
İnstitutunun direktoru və “İnformasiya
cəmiyyəti problemləri” şöbəsinin rəhbəri,
AMEA-nın müxbir üzvü, texnika elmləri
doktoru, professor

director@iit.ab.az
secretary@iit.ab.az

**Rasim
Şərif oğlu
Mahmudov**

AMEA İnformasiya Texnologiyaları
İnstitutunun böyük elmi işçisi

depart17@iit.ab.az

Texniki redaktor: Anar Səmidov
Korrektor: Dinara Zeynalova
Kompyuter dizaynı: Aybəniz Kərimova
Kompyuter yığıcı: Zülfiyyə Ələkbərova

Çapa imzalanmışdır 29.05.2009. Çap vərəqi 60x84,
Sifariş №14 , sayı 100 ədəd

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
İNFORMASIYA TEXNOLOGİYALARI İNSTİTUTU
"İnformasiya Texnologiyaları" Nəşriyyatı

Az1141, Bakı şəh., F.Ağayev küç., 9
Tel.: (+99412) 510 42 74 Fax: (+99412) 439 61 21
secretary@ikt.az

www.ikt.az